

Наталія Скиба

Київський національний університет ім. Т. Шевченка

**ФОРМУВАННЯ КОМУНІКАТИВНОЇ КОМПЕТЕНЦІЇ У СТУДЕНТІВ-ІНОЗЕМЦІВ НА ФРАЗЕОЛОГІЧНОМУ РІВНІ
(НА МАТЕРІАЛІ НОВІТНЬОЇ ХУДОЖНЬОЇ ПРОЗИ)**

Вивчення іноземних мов нерозривно пов'язане з освоєнням іншомовної культури, яка передбачає не тільки засвоєння певного обсягу культурологічних знань, а й формування здатності та готовності розуміти і приймати культуру носіїв мов. Важливим є вивчення іноземної мови як феномена національної культури через усвідомлення різниць менталітетів народів – творців цих мов. Це сприяє вирішенню багатьох проблем міжкультурної комунікації.

Залучення фразеологічного матеріалу до вивчення іноземної мови з метою формування комунікативної компетенції вимагає усвідомлення механізмів збереження і трансляції культурних кодів фразеологічними одиницями, а також навичок виявляти, розшифровувати, коментувати культурну інформацію, закладену в різного типу фразеологізмах. Кінець ХХ – початок ХХІ ст. позначилися активізацією уваги до фразеології різних мов з погляду етнолінгвістики. Виокремлення національно-культурного значущого елемента у складі фразеологізмів відбувалося поступово, у процесі накопичення фактичного та теоретичного матеріалу. Широке розуміння етнолінгвістичної природи фразеології, сформульоване В. П. Феліциною і В. М. Мокієнком [5], стало загальноприйнятим. Вони зазначають, що фразеологізми становлять країнознавчу цінність (оскільки відображають національну культуру) у трьох аспектах, по-перше – нерозчленовано, усіма елементами, тобто ідіоматичними значеннями, по-друге – розчленовано, тобто лексичним складом, по-третє – своїми прототипами, оскільки генетично вільні словосполучення описували звичаї, традиції, особливості побуту й культури [5, с. 224].

Питання ролі та місця фразеології у лінгводидактиці було і є предметом багатьох наукових досліджень ([2], [3], [7] та ін.). Передусім лінгвісти акцентують увагу на важливості вивчення фразеології, дають поради щодо етапу та способу введення фразеологічного матеріалу, пропонують низку завдань на поглиблення

мовленнєвої компетенції. Лінгводидактичне значення вивчення фразеології полягає також у тому, що висловлювання із використанням фразеологізмів стає не лише експресивнішим (конотативний аспект фразеологічної семантики виражає оцінно-емоційне ставлення мовця до описуваної ситуації), а й значно інформативнішим (денотативний аспект значення фразеологізму несе детальну та різнобічну інформацію про названий фрагмент позамовної дійсності). Коли іноземець, який вивчає певну мову, починає розуміти та використовувати у своїх висловлюваннях її фразеологію, він перебуває у просторі цієї мови «як риба у воді».

Засвоєння фразеологізмів іншої мови в контексті їхньої культурної значущості передбачає виявлення в їхній природі різних типів екстралінгвістичних зумовлень, які співвідносять фразеологізми з предметною сферою культури – з одного боку, а з іншого – опанування цілого комплексу навичок сприйняття, декодування і трансляції невербальної інформації (так званих «фонових знань»), носіями якої є фразеологізми. Це слід реалізовувати поетапно на різних рівнях складності вивчення мови. Певні труднощі виникають при вивченні фразеологічних одиниць в іноземній аудиторії на поглибленому етапі, зокрема визначення стилістичної ролі фразеологізмів у лінгвостилістичному аналізі художнього тексту.

Передусім слід звернути увагу на функціонування значної кількості фразеологізмів на сторінках новітньої української прози. Це є продовженням традицій класичної української літератури: образності, експресивності, поетичності. Однак це створює й значні труднощі в адекватному й повноцінному розумінні текстів, при опрацюванні яких в іншомовній аудиторії спочатку треба з'ясувати семантику, сформувати цілісне сприйняття тієї чи іншої фразеологічної одиниці, відзначити стилістичну роль, яку відіграє ФО в тексті та «вловити» прагматичну частину її семантики. Для посилення волюнтативної функції фразеологізми часто підлягають «оновленню», що приводить до формування оказіональної фразеології, яку іноземцеві складно проаналізувати та пояснити, бо такого типу фразеологізми не зафіксовані в жодному фразеологічному словнику.

Процес трансформування ФО (процес авторського варіювання ФО, «модернізації», «оновлення» ФО, оказіоналізації) відбувається в результаті індивідуальної мовотворчої практики, художньо-естетичного новаторства. Використовуючи модель узуальної ФО, автор органічно вводить оказіоналізм у контекст з певною стилістичною,

експресивною метою, з метою уникнення одноманітності та прагненням зробити вислів більш містким, образним. Якщо виразова сила мовного елемента збільшується у мовленні за допомогою різноманітних способів і прийомів (модифікація узуальної форми, градація, подвійна актуалізація, субституція, контамінація), то, відповідним чином, і виникає «мовленнева комбінована експресивність» (В. А. Чабаненко) або «подвійна експресивність» (В. М. Мокієнко). Йдеться насамперед про фразеологізми, які «обрастають» особистим баченням автора-творця, зазнаючи структурно-семантичних модифікацій.

На сторінках нових українських романів, оповідань та повістей спостерігаємо такі трансформації фразеологічних одиниць: 1) семантичні трансформації ФО: а) власне семантичні трансформації; б) подвійна актуалізація ФО (буквалізація); 2) структурно-семантичні трансформації ФО: а) якісні зміни або лексична субституція компонентів ФО; б) кількісні зміни, пов'язані з розширенням (наращення / поширення фразеологізму) та звуженням (усічення або еліпсис та фразеологічний натяк або компресія ФО) традиційних меж ФО; в) комбіновані зміни або контамінація фразеологізмів.

Найпродуктивнішим видом трансформацій, який ми розглянемо детальніше, є структурно-семантичні трансформації, які приводять до зміни денотативно-сигніфікативного та стилістичного аспекту значення ФО, що відбувається одночасно зі зміною зовнішньої форми фразеологізмів. Поява оказіональної одиниці розрахована на адекватне сприйняття її реципієнтом і завжди асоціюється з традиційним (узуальним) фразеологізмом. Оскільки іноземець позбавлений таких асоціацій, слід віднайти первинний фразеологізм, пояснити його значення, мотивувати трансформації. Такі одиниці хоча й мають індивідуально-суб'єктивний характер, зумовлені системою мови і обмежені можливостями їх матеріального оформлення. При викладанні української мови в іноземній аудиторії слід це враховувати й наголошувати на «одноразовості» цього стилістичного прийому. Особливо актуальними є подібні знання при поглибленому вивченні мови студентами-філологами у розділі стилістики.

Найтиповішим способом структурно-семантичних трансформацій ФО є лексична субституція – заміна компонента. Загальне значення ФО при цьому залишається незмінним, але набуває додаткової експресивності, «образності другого ступеня» [6, с. 74] внаслідок зміни внутрішньої форми. Субститууються здебільшого

синонімічні одиниці або одиниці одного порядку. Наприклад: **У змигвії** стало з них двоє по бокам, один позаду [8, с. 74] – пор.: у мить ока; ...та й інтерв'ю у вечірній міській газеті **підлило лою у вогонь**, ще й як! [17, с. 61] – підлити масла у вогонь; ...А ти, – глянув він на Мур-Мура, – на сьогодні вільний. Можеш відкликати своїх людей. І взагалі **змотувати вітрила** [18, с. –128] – змотувати вудочки; Усі персонажі і події є **овочами авторської уяви** [12, с. 3] – плоди фантазії тощо.

Часто субституція компонента ФО пов'язана з вибором автором більш експресивного елемента, ніж той, який наявний в узуальній ФО, наприклад:

– Ось тобі, маєш, – пробурчала Марго, сідаючи на дивані по-турецькому. – **Погойдаємося на нервах** [16, с. 29] – грати на нервах; Але мить і сама запам'яталася – нині **кайлом не виб'єш** [15, с. 7] – сокирою не вирубаєш; І все одно могли бути конкуренти, конфлікти. Зрештою, борги, – **вліпив у самісіньке око** Притула [22, с. 43] – влучити в саме око [21, с. 118]; Несподівано у підлітковому віці хлопчик замкнувся в собі. І вона [мати], з властивою їй делікатністю, вирішила не **чавити на нього**, дати йому самому розібратися в собі [9, с. 52] – (не) давити на когось; ... от так тобі; щоб ти сам **попхавсь на рожен**, пробиваючись на їхні фуршети... [20, с. 229] – лізти на рожен; ...вона почула в палісаднику збуджений дитячий вереск – і **стала мов урита**... [13, с. 208] – стати як укопаний; Усе розраховано з **точністю до мілівідчуття**... [10, с. 119] – з точністю до секунди; ...а на її пам'яті лава за лавою бучно висвячених у генії подавальників надій покотом сипалися з ніг **вторований рівчак**... [14, с. 63] – пор.: вторований шлях;...навряд, чи ти, Женька, виб'єшся поміж письменників, навряд, де-де, а там треба добру лапиду мати... [20, с. 54] – мати лапу та под.

Додаткового експресивного забарвлення фразеологізмові надають словотвірні модифікації ФО, зокрема використання демінутивного суфікса: Недовго **музичка грала**. Грім з блискавкою впали на хату [19, с. 93] – грає музика – «добре жити»; суфікс -к- надає текстові більш іронічного забарвлення; ...рейсові автобуси були, як правило, **наповнені під зав'язочку** [10, с. 35] – наповнений під зав'язку, тобто «вщерть», суфікс -к- вказує на більшу інтенсивність наповнення; ...на цьому місці мама з підозрою дивилася на тата, бо то, як на мене, був **камінчик у мамин город**, хоча батько ніколи не був чемпіоном з кидання **камінчиків у мамин город** [11, с. 293] – пор.: кидати камінь у

чийсь город [21, с. 293], у цьому контексті акцентується увага саме на невеликих розмірах, що пов'язано із нерішучістю особи; *...яка тут картина після трьох світових розтерзань і якихось там голодів, і реакторних вибухів муляє очки?..* [20, с. 228] – *муляти очі*, суфікс -к посилює ефект сарказму у словах автора.

Наведені приклади свідчать про яскраве стилістичне забарвлення субституційованих ФО: субституція надає фразеологізмові більшої конкретності у зв'язку із зображуваною ситуацією; увиразнює, посилює традиційне значення ФО, вносить у семантику фразеологізмів контекстуальний колорит та створює гумористичний ефект. Вибір більш емоційно забарвленої лексичної одиниці в оказіональній ФО порівняно з узуальним фразеологізмом дозволяє стверджувати про зміну інтенсивності та більшої експресивності усього вислову.

Модифікуючи фразеологізм, автор знову повертається до того вільного словосполучення, на основі переосмислення якого утворився фразеологізм. Перенесення фразеологізму з одного семантичного плану в інший є необхідною умовою будь-якої субституції. В. М. Мокієнко вводить поняття структурної моделі – каркасу ФО, який забезпечує її стійкість і відтворюваність, регулює її семантичну тотожність. Треба відзначити й роль внутрішньої форми ФО при трансформаційних процесах, сутність якої полягає в тому, що образ ситуації, який лежить в основі фразеологізму, має властивість асоціюватися з іншими ситуаціями як основою для метафоричного переосмислення, тобто детермінує появу нових фразеологізмів, на чому й базуються стилістичні прийоми.

У сучасній художній прозі (і не тільки українській) спостерігаємо тенденцію до зниження мовних засобів, створюється нова норма публічної мовленнєвої поведінки, яку можна назвати авторською іронією – авторським кепкуванням та суб'єктивною оцінкою, самоіронією. О. О. Тараненко [4, с. 37-38] називає подібне явище «несерйозною цитацією», коли цілком серйозні речі подають в абсолютно несерйозному стилістичному ключі, коли висловлюється іронічне ставлення до канонів, включаючи й найсакраментальніші їхні моменти. Активними є цитація або квазіцитація та алюзійне цитування, які є атрибутом мовної гри адресата-адресанта тексту. Особливо поширеним є перетворення висловів, гасел, закликів, цитат та назв ідеологічних творів епохи соціалізму, які набувають іронічного звучання. Наприклад: *...праці по двадцять годин на добу... праці, що дозволила нам умовно зрівнятися з громадянами світу – і плебеї всіх країн з'єдналися...* [20, с. 37] (пор.:

Пролетарі всіх країн, єднайтеся!); ...коротше кажучи, честь і совість просвітленої уяви... [20, с. 89] (пор.: *партія – честь і совість нашої епохи*); *...привид охлократії бродить по Європах!* [20, с. 89] (пор.: *Привид бродить по Європі, привид комунізму*) та под. Такі цитати подають переважно без лапок, вони наче «вмонтовуються» в авторський текст. Т.Г.Винокур [1, с.84] називає це явище «комунікативним співавторством», у якому провідна роль належить мовній грі – розгадуванню, згадуванню. Однак іноземець позбавлений такого «співавторства». Асоціативний простір побутування модифікованих ФО пов'язаний із рівнем їхнього розуміння / нерозуміння, що зумовлює адекватність сприйняття. Подібні ФО та їхні авторські інтерпретації потребують певних фонових знань з боку реципієнта інформації; залежать від рівня освіченості та нагромаджених людиною знань. У нашому випадку (в іншомовній аудиторії) все це залежить від знань викладача й умінь донести цю інформацію до студента.

1. Винокур Т. Г. Говорящий и слушающий: Варианты речевого поведения / Т. Г. Винокур. – М.: Наука, 1993.
2. Кузь Г. Фразеологія у формуванні мовної компетенції студентів у процесі викладання української мови як іноземної / Г. Кузь // Теорія і практика викладання української мови як іноземної. – Львів, 2009. – Вип. 4. – С. 172-179.
3. Сагата Ю. Анімалістична фразеологія у вивченні мови як іноземної / Ю.Сагата // Теорія і практика викладання української мови як іноземної. – Львів, 2009. – Вип. 4. – С. 157-171.
4. Тараненко О. О. Колоквіалізація, субстандартизація та вульгаризація як характерні явища стилістики сучасної української мови (з кін. 1980 рр.) / О.О.Тараненко // Мовознавство. – 2002. – № 4 (5). – С. 33-39.
5. Фелицина В. П. Русские фразеологизмы: Лингвострановедческий словарь / В. П. Фелицина, В. М. Мокиенко / Под ред. Е. М. Верещагина, В. Г. Костомарова. – М., 1990.
6. Шевченко Л. Ю. Трансформація фразеологічних одиниць у газетному тексті / Л. Ю. Шевченко // Особливості мови і стилю засобів масової інформації. – К.: Вища школа, 1983.

7. Ядловська Н. Фразеологічний матеріал української мови в чужомовній аудиторії / Н. Ядловська // Теорія і практика викладання української мови як іноземної. – Львів, 2007. – № 2. – С. 122-126.
8. Васильківський Олександр. Число Сатани / Олександр Васильківський. – К.: Український письменник, 2003. – 205 с.
9. Гримич Марина. Магдалинка / Марина Гримич. – Львів: Кальварія, 2003. – 147 с.
10. Гримич Марина. Варфоломієва ніч / Марина Гримич. – Львів: Кальварія, 2002. – 159 с.
11. Денисенко Лариса. Забавки з плоті та крові / Лариса Денисенко. – Львів: Кальварія, 2003. – 125 с.
12. Єшкілев Володимир. Пафос / Володимир Єшкілев. – Львів: Кальварія, 2002. – 208 с.
13. Забужко Оксана. Сестро, сестро / Оксана Забужко. – К.: Факт, 2003. – С. 167-226.
14. Забужко Оксана. Польові дослідження з українського сексу / Оксана Забужко. – К.: Згода, 1996. – 142 с.
15. Зарівна Теодозія. Хроніка від жінки / Теодозія Зарівна. – К.: Український письменник, 2003. – 252 с.
16. Ігіна Зоя. Обличчя / Зоя Ігіна. – Львів: Кальварія, 2002. – 125 с.
17. Кононович Леонід. Я, зомбі / Леонід Кононович. – К.: Джерела М, 2000. – С. 3-169.
18. Кононович Леонід. Мертва грамота / Леонід Кононович. – Львів: Кальварія, 2001. – 251 с.
19. Меднікова Марина. Тю! / Марина Меднікова. – Львів: Кальварія, 2003. – 226 с.
20. Пашковський Євген. Щоденний жезл / Євген Пашковський. – К.: Генеза, 1999. – 472 с.
21. Словник фразеологізмів української мови. – К.: Наукова думка, 2003. – 1097 с.
22. Шкляр Василь. Кров кажана / Василь Шкляр. – Львів: Кальварія, 2003. – 219 с.